

Szilágyi Zsófia

MÓRICZ ZSIGMOND ÉS INTIM PISTA*

Ha arra vagyunk kíváncsiak, vajon írói feltűnésétől haláláig, azaz több mint harminc éven át milyen módon volt jelen Móricz Zsigmond a korabeli sajtóban, egy szinte áttekinthetetlen dzsungelbe érkezünk meg. Hiszen, és most messze nem sorolok fel mindent, a Nyugat és a Kelet Népe szerkesztője, az Est Lapok állandó munkatársa (meg hogy a pálya kezdetére is gondoljunk, Az Ujság gyerekek leveleire válaszoló „nagyapója”) írásaival és a róla szóló szövegekkel ott volt a sokakat elérő, Budapesten megjelenő sajtótermékekben (mint a Pesti Napló vagy a Vasárnapi Ujság), a helyi lapokban (a Sopron vármegyétől a Kisújszállás és vidékéig), állandó munkatársként dolgozott Karinthy Frigyessel együtt a Prágai Magyar Hírlapnak, illetve az egyik legfontosabb író volt (szerzőként és az olvasók számára prezentált figuraként egyaránt) az 1910 és 1938 közt működő, a bulvárt a magaskultúrával vegyítő Színházi Élet számára. Ez a jelenlét ráadásul igen változatos műfajokban valósult meg – jelentek meg a lapokban novellái, tárcái, tudósításai, kritikái, versei, folytatásos regényeinek részleteit közölték több orgánumban is. Tudósítottak a fellépéseiről, közöltek vele készült interjúkat, közzétették a különféle körkérdésekre adott válaszait (ez a rovat különösen kedvelt volt a Színházi Életben), rendszeresen lehetett olvasni vele kapcsolatos híreket is. Hogy ezeknek a híreknek egy részét minősíthetjük-e álhíreknek, netán, mai kifejezést használva, *fake news*nak, nem könnyű eldönteni: többnyire ugyanis olyan információk voltak ezek, amelyek a megjelenés pillanatában igaznak tűntek, nem félrevezetni akarták velük az olvasókat (legfeljebb kicsit előreszaladtak a jövőbe), csak mai tudásunk alapján nevezhetnénk őket hamis híreknek. Egyetlen példát hoznék erre – 1924. augusztus 17-i számában egy Móricz és Kodály közös munkájából születő operáról adott hírt a Vasárnapi Ujság. Ezt a művet azonban hiába keressük, abban bízva, hogy irodalom- és zenetörténeti forrásként kezelhetjük a korabeli sajtót. A tervezett opera soha nem készült el:

* A tanulmány az NKFI Alapból megvalósuló, OTKA K 132124 „Történetek az irodalom médiatörténetéből” kutatási projektum keretében készült.

A tavaly nagy sikerrel bemutatott „Buzakalász” után a drámai színpad megkapta már az ezévi Móricz-ujdonságot is, a „Vadkan”-t, de ennél nagyobb feltűnésre tart számot az a hír, hogy Móricz Zsigmond egy történelmi tárgyú opera szövegkönyvében dolgozik, melynek zenéjét a kongeniális Kodály Zoltán fogja megírni. A szövegkönyv Móricz Dózsa György parasztlázadásával foglalkozik s a hatalmas megrendítő téma kényszeríti Móriczot, hogy a már régebben elkészült librettót újra és újra átgyurja. De bizonyos, hogyha elkészül, a magyar operairodalom örökbecsű művel lesz gazdagabb.¹

Ha közelebb megyünk a fenti hírhez, azt látjuk, hogy a névtelenül maradt újságíró feltehetően nem hazudott a megfogalmazásakor: Móricz nyilván dolgozott ezen a szövegkönyvön (csak nem készült el vele), és Kodály is tervezte vélhetőleg a zene megírását (ám ez terv is maradt). És nem is könnyű eldönteni, mit értünk híren és álhíren, illetve mennyiben tekintjük szinonimának az álhírt és a fake newst, azaz a téves híradást és a szándékos, manipulatív félrevezetést. Míg a magyar nyelvben a két fogalmat felcserélhetőnek tartjuk, addig például a németben ez nem így van:

Az álhír elnevezésével is adódnak nehézségek. Az angol fake news a németben azért marad meg anglicizmusként (*die Fake News*), mert a fogalom használói szerint a *Falschmeldungen*, a *falsche Nachrichten* vagy a *Lügenmärchen* kifejezések nem pontosítják eléggé, hogy téves hírközlésről vagy szándékos félrevezetésről van-e szó.²

Aczél Petra leszögezi, hogy az álhír nemcsak sokrétű jelenség, de egyáltalán nem új (a 19. században is megfigyelhető már, és, miként Móricz példája is mutatja, a 20. század első évtizedeiben is) – a számos

1 *Móricz Zsigmond operaszöveget ír*, Vasárnapi Ujság 1924. augusztus 17., 14. Dózsa György alakja egyébként Móricz egész pályáját végigkísérte, és soha meg nem valósult tervei közül kétségtelenül a legnagyobb szabású, a legtöbbször emlegetett kudarcnak minősíthető: sem regény, sem dráma, sem opera nem született Dózsa Györgyről, pedig sokszor írt, beszélt, nyilatkozott erről Móricz.

2 Aczél Petra, *Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez*, Századvég 2017/2., 10. Az is elképzelhető, hogy a fake newst és az álhírt egy másik magyar megfelelő beiktatásával különböztethetjük meg: „Korunk divatos kifejezését, az angol fake news fogalmát a köznyelv hamar a – gyorsan és jól terjedő – kamuhír bélyeggel látta el. A kamuhír fogalma mások megtévesztéséről szól.” SZVETELSZKY Zsuzsanna, *Közösségi kételyek*, Századvég 2017/2., 28.

alcsoportha bontható álhír egyik változata pedig a pletyka. A Színházi Élet Intim Pista rovata (hogy ez pontosan mi is volt, arra később visszatérek) ilyeneket is szállított az olvasóinak. Amikor arról kérdezték ezt a fiktív karaktert, Intim Pistát, melyik is volt az első pletykája, a válaszában épp az álhír fogalmát relativizálta, erős öniróniával: egy hamis hír, lám-lám, három év múlva igaznak is bizonyulhat.³ Bár így már inkább lehetne önbeteljesítő jóslatnak, mintsem hírnek nevezni:

Mesélje el, mi volt az első pletykája?

– Egy nagyon kényes hír. Mindössze ennyi: „A Király Színház bonvivánja válik a dizőztől”.

– Már akkor sem mondott neveket?

– Jobban nem irhattam volna körül Budapest szinpadi életének akkori favoritját: Király Ernőt és feleségét, Solti Hermint. Ma már szégyenkezés nélkül elárulhatom, hogy a válasz a hír megjelenése után majdnem három évre következett be, de ez csak Intim Pista páratlan jólétesültségét igazolja.⁴

Ezzel már át is léptünk Móricz változatos sajtójelenlététől egyetlen orgánumhoz, az Incze Sándor által szerkesztett Színházi Élethez, ahol rendszeresen és gyakran találkozhattak vele az olvasók: egy gyors kereséssel (az Arcanumban) 750 találatot kapunk Móricz Zsigmond nevére.⁵

3 Az effajta „álhír” egyszerű tévedéssé is változhatna, Intim Pista azonban nem igazított helyre semmit: miért is tette volna, hiszen többnyire név nélkül közölte azt, amit hallott valahol, a budapesti színházi, irodalmi életben. Vö. a következővel: „Figyelemreméltó például, hogy az álhírek szűk típusából kizárják a »becsületes tévedés«-nek nevezett olyan eseteket, mint amilyen a Time fehér házi tudósítójáé, Zeke Milleré, aki 2017 januárjában arról posztolt, hogy Trump elmozdította Martin Luther King Jr. bronzszobrát az ovális irodából. Kiderült, hogy a szobor maradt a helyén. A Time megvédte riporterét azzal, hogy az, felismerve hibáját, helyesbített, és elnézést kért (Miller/Time 2017). Feltételezhető tehát, hogy az álhír hiba marad, ha annak korrekciója megtörténik.” Aczél, *I. m.*, 12.

4 *Maga csak tudja... INTIM PISTA*, Színházi Élet 1931/15., 34.

5 Hogy mennyire másképp lehetett sajtótörténeti kutatást végezni a digitális keresés korszaka előtt, azt jól jelzi egy olyan 1982-es írás, amely Karinth Frigyes Színház Életbeli jelenlétét vizsgálja, egy bibliográfiát is összeállítva az 1930-as évekbeli lapszámok alapján. A szerző nemcsak azt szögezi le, milyen sok lapszámot kellett átnéznie („430 füzetét néztem végig 1930-tól 1938-ig”), de azt is megállapítja, mennyire meglehetősen a kutatást, hogy az egyes lapszámokhoz nem egyszerű hozzáférni: „Általában a polgári középosztály izlését és érdeklődését tükrözte. Nyilván ennek is következménye, hogy ez a kultúrtörténeti szempontból is hasznos forrás ma kiesik a kutatási területek közül. Igaz, nem könnyű hozzáférni. Budapesten jelenleg egyedül az Országos Széchényi Könyvtárnak van viszonylag teljes, a lehetőségek szerint kiegészített gyűjteménye, összes többi könyvtárunk erősen hiányos anyaggal rendelkezik. A folyóirat csak az OSZK Színház-történeti Tárában érhető el eredetiben.” Buzásy Éva, *Karinty Frigyes és a Szín-*

Jelent meg itt is folytatásos regénye (*A kis vereshajú*), számos alkalommal válaszolt körkérdésekre (és volt a körkérdésnek olyan változata is, amikor a kérdéseket és a válaszokat egyaránt Karinthy Frigyes találta ki, ilyenkor is gyakran szerepelt Móricz), jelentek meg róla karikatúrák és fotók, írtak darabjai bemutatóiról, és arról, miként tölti a nyarat Leányfalun. Hogy ennek ellenére keveset használták a Móricz-kutatásban a Színházi Életet, legalábbis a szocializmus évtizedeiben, amikor a Móricz-képet megalapozó könyvek (Czine Mihályé, Nagy Péteré) megszülettek, egyáltalán nem meglepő: egyrészt könnyű volt azt feltételezni, hogy ez a hírlapi anyag elsősorban Móricz színházi működéséhez adhat forrást (márpedig a színházi, drámaírói működését abban az időszakban úgy egészében minősítették balsikernek és ezzel együtt kutatásra érdemtelennek),⁶ másrészt a Színházi Élet frivol pletykalapnak, a letűnt idők joggal elfelejtett produktumának minősült, így a kialakítani próbált Móricz-képpel sehogyan sem volt összeegyeztethető.⁷ Ezt a szemléletet, mintegy megnyitva egy egész korszakot 1945 szeptemberében, jól példázza az alábbi gondolatmenet, amelyben az egyik oldalra az égető társadalmi kérdésekről tudomást sem vevő Intim Pista, a másikra pedig a valóság feltárásán ügyködő Móricz Zsigmond kerül:

[...] a „politikamentesség” imádatának rettentő babonája lebeg jóideje a magyar irodalom vizei felett. Szörnyű, emésztő kór ez,

bázi Élet, Irodalomtörténet 1982/4., 896. Amikor a Móricz-monográfiámat írtam (SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Kalligram, Pozsony, 2013), még én is hosszú órákat töltöttem el a *Színházi Élet* lapozgatásával és kijegyzetelésével az OSZMI, azaz az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet könyvtárában: persze az effajta, hogy így mondjam, offline keresésnek is megvannak az előnyei, még ha sok időt rabol is el. Az Arcanum egy másodperc alatt kidobott listájában biztosan nem lesznek benne olyan találatok, amikor Intim Pista neve említése nélkül utalgatott Móricz Zsigmondra: ezeket, sajnos, csak úgy lehet felfedezni, ha a rovat összes írását végigolvassuk.

- 6 Nagy Péter, például, ezzel az egy mondatral magyarázta meg, miért nem akar a nem kis terjedelmű drámaírói életművel foglalkozni: „Ez a viaskodás [amelyet Móricz a színházzal folytatott – Sz. Zs.] teszi Móricz drámáit szinte kivétel nélkül balsikerre, s ez az oka annak, hogy a továbbiakban Móricz drámáival nem, csak prózai műveivel, vagy esetleg életrajzi adataival kapcsolatosan foglalkozunk futólag.” NAGY Péter, *Móricz Zsigmond*, Budapest, Szépirodalmi, 1975³, 93. Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI, I. m., 491–528.
- 7 Azért arról se feledkezzünk meg, hogy a Színházi Életet bírálni nem a második világháborút követően kezdték – Ábel Péter, aki kiadta Incze Sándor kéziratban maradt visszaemlékezését, épp erre hívja fel a figyelmünket a memoárhoz írt előszavában: „palcát törtek felette: kispolgári pletyka, üres fecsegés, vájkálás a magánéletben, a hálószoatitkok iránt érdeklődő olvasók rossz irányú igényeinek kielégítése. Érdekes módon ez hivatalos véleménnyé vált 1939-ben éppen úgy, mint 1949-ben. Legfeljebb bizonyos jelzők különböztek.” ÁBEL Péter, *Az ember, aki a Színházi Élet volt* = INCZE Sándor, *Színházi életem. Egy újságíró karrierregénye*, Budapest, Műzsák Közművelődési Kiadó, 1987, 23.

amely egyszerűen politikának (s felkent íróhoz ezért méltatlannak) bélyegez minden határozott világnézeti állásfoglalást és kiállást, a nép szellemi vezetésére irányuló, konkrét irodalmi törekvést.

Ki ne emlékeznék az utóbbi huszonöt év Magyarországanak „politikamentes” irodalmára, amelyről a mindig találkára siető Intim Pista hétről hétre lélekszakadva számolt be e hon szebbelkű hölgyeinek? Ki ne emlékeznék a város és a falu égető, sorsdöntő társadalmi kérdéseit mondvacsinált, az illusztris szerző akaratából szerencsésen megoldódó szerelmi problémákká átváltó színjátékok és regények tömkelegére? A magyar reakció keresve se találhatott megfelelőbb villámhárítót a torlódó társadalmi problémák kiszűrésére ennél az irodalomnál, ezeknél a színdaraboknál és regényeknél, amelyek idillinek rajzolták az egyre tűrhetetlenebb magyar életet, sorsával elégedettnek, sőt helyel-közzel boldognak a társadalmi szorítóban vergődő munkásságot, parasztságot, értelmiséget. [...]

Megdöbentő tény, hogy az utóbbi negyedszázad magyar irodalmában Móricz Zsigmond valóságfeltáró regényein, a falukutatók könyvein, egy-két költő vészharangot kongató versein s a távoli emigrációban volt írók úttalan utakon beszüremelő munkáin kívül alig akad alkotás, amely a katasztrófa közeledtére figyelmeztette a magyarságot. Pedig volt-e, lehetett-e magyar írónak tisztább és kötelezőbb feladata?⁸

De hiába fordítottak csekély figyelmet a második világháborút követően hosszú évtizedekig Móricz sajtójelenlétére (azzal is összefüggésben, milyen nehéz és fárasztó volt akkoriban egyáltalán kézbe venni vagy mikrofilmen pörgetni az egykori lapokat): kétségtelen, hogy a korabeli olvasók Móriczsal feltehetően többször találkoztak napi- és hetilapokban, mint ahányszor a könyveit kézbe vették. A Móricz-regények az első világháború előtt értek el kiemelkedően magas példányszámot (van olyan adatunk, hogy ebben az időszakban a *Kerek Ferkó* ötvenezer, *Az Isten háta mögött*, több kiadásban, 175 ezer példányban fogyott el),⁹ de a húszas-harmincas években, a trianoni határrendezés után sokkal kisebbé váló irodalmi piacon már elképzelhetetlenek voltak ezek a magas példányszámok. Ekkoriban Móricz naplófeljegyzéseiben sokszor

8 VOZÁRI Dezső, *Századszor is: az író felelősségéről*, Szabad Nép 1945. szeptember 8., 3.

9 Erről lásd: SZILÁGYI Zsófia, *I. m.*, 202., 706.

találunk panaszt az olvasókra, a megfogyatkozott könyvvásárlókra.¹⁰ A Színházi Élet viszont éppen ebben az időszakban élte fénykorát – Incze Sándor visszaemlékezéseiben már az első világháború utáni időszakot is a fejlődés koraként emlegeti:

Hála fejlődésnek Kolozsvár után, mint sebesült hős, Budapestre kerültem. Újra foglalkozhattam édes gyermekemmel, a Színházi Élettel, amely a háború és a velejárájaként támadt papírhiány dacára határozott fejlődésnek indult. A hozzátartozók kedveskedni akartak a fronton harcolóknak, s küldözgetni kezdték a tábori postafiókszámokra a lapot, ami nagymértékben emelte a példányszámot. Hol voltunk már a 6000-tól, meg a 9000-tól? 36 000-ben jelentünk meg!¹¹

A húszas évek elején (1922–23-ban) jelent meg a Színházi Életben, folytatásokban, Móricz egyik regénye, *A kis vereshajú* – amelyet nem véletlenül közöltek éppen itt, hiszen egy műkedvelő előadás próbafolyamata áll a középpontjában.¹² A regény számos ponton párbeszédbe hozható tehát az őt közlő médiummal – miként Móricz *Jobb mint otthon* című regénye is, amelyet pedig a Pesti Napló közölt folytatásokban, 1934-ben. A két regény sorsa annyiban is közös, hogy Móricz életében aztán kötetként nem jelentek meg, csak a halála után, az 1950-es években, és nem is szervesültek különösebben a Móricz-életműbe. Ennek egyik oka a *Jobb mint otthon* esetében az a jelenhez kötöttség is lehet,

10 Például itt: „az *Úri muri* mint regény és darab egy napon indult. A regény jó, a darab rossz. Darabnak is rossz. És mégis, a regényből nyomtak háromezer példányt, s van belőle eladatlan ezer. Ellenben a bukott darabot megnézte 25 000 ember.” Apja naplóját idézi: Móricz Virág, *Móricz Zsigmond szerkesztő úr*, Budapest, Szépirodalmi, 1967, 12.

11 INCZE Sándor, *I. m.*, 154–155. Az Arcanum adatbázisban ezt olvashatjuk a példányszámokról: „Az eleinte 3000-6000 példányszámban megjelenő lap egy korabeli dán filmsztár tiszteletére megjelentetett különszámmal elérte a bűvös 10 000 példányos határt. Ettől kezdve kisebb-nagyobb ingadozásokkal a lap példányszáma egyenesen ívelt felfelé: az első világháború végére a 150.000 (!) eladott lapot is elérte” (<https://adt.arcanum.com/hu/collection/SzinhaziElet/>). Ennek némileg ellentmond az, amit Gajdó Tamás ír: „A lap fényesen induló karrierjét csak az első világháborút követő összeomlás törte meg. A lap olvasóinak jelentős része az utódállamokba került, s a színház sem volt már olyan vonzó, mint egy évtizeddel korábban. Incze ekkor észrevétlenül, de annál határozottabban átalakította a lapot.” GAJDÓ Tamás, *A masamód lapja – vagy a grófkisasszonyé? A Színházi Életről*, Parallel 2014/30., 23.

12 Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI Zsófia, *Pályakezdés a pálya közepén? Móricz A kis vereshajú című regénye a Színházi Életben = Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet*, szerk. RADNAI Dániel Szabolcs – RÉTFALVI P. Zsófia – SZOLNOKI Anna, Verso könyvek, Pécs, 2021, 187–204.

amely részben a korabeli hírekkel való szoros kapcsolatból következik. Hansági Ágnes elemzi a regénynek Nagy Péter által írt, az 1956-os első kiadáshoz készült utószavát, ebből a szempontból is:

A harmadik lényeges szempont, amelyet az utószó játékba hoz, a tárcaközlés tényének rögzítésén túl azoknak a regényelemeknek a kiemelése, amelyek a Pesti Napló korabeli híryanagából kerültek át a szövegbe, és amelyek a korabeli olvasó számára számos lehetséges kontextust nyitottak meg, olyanokat, amelyeket a könyv olvasója már aligha érzékel. A tárcaregénynek arra a kommunikatív potenciáljára világít rá, amely a hírek kontextusának belepítésével a regény számára a könyvhöz képest sokkal erősebb tematizációs képességet kölcsönöz. Amitől és amelynek révén a tárcaregény a könyvhöz képest erősebben és hatékonyabban tudja megszólítani saját olvasóközönségét, tud beszédtémává válni.¹³

Érdemes itt egy rövid kitérőt tenni, kicsit ellépve Intim Pista és Móricz kapcsolatától. Hiszen a *Jobb mint otthon* megnyit egy tágabb kérdéskört is: nyilvánvalóan nem pusztán olyan módon függhet össze egymással hír és irodalom, hogy egy író valamiképpen belekerül a hírekbe, vagy bulvárhírek, pletykák jelennek meg róla. Ismerünk hírből született regényeket is: ha most csak a magyar irodalomnál maradunk, akkor az egyik legfontosabb ilyen mű Mikszáth Kálmántól *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, amely ugyancsak folytatásokban jelent meg, a Vasárnapi Újság 1906. október 21-i számától kezdve. A cselekmény alapját adó, öt évvel korábbi botrányról több lapban is lehetett olvasni, a Nagyváradi Naplóban, például, 1901. július 21-én, a fiatal Ady Endre írt a sztoriról, *Az öreg Ungár esete* címmel.¹⁴ De a Móricz-életműben is találunk hasonló példát: a nevezetes, 1910-es ököritói tűzvész, amelyről a teljes magyar sajtó hírt adott, az *Ököritó* című esszé mellett *A fáklya* című regény egyik jelenetében is irodalommal alakult. Bár Móricznak lehettek volna erről az eseményről akár személyes tapasztalatai is, elutazhatott volna a faluba a több száz halálos áldozatot követelő tűzvész után megnézni a helyreállítási munkálatokat, saját maga szögezte

13 HANSÁGI Ágnes, *Tárca – regény – nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Budapest, Ráció, 2014, 359.

14 A regény forrásairól részletesebben lásd: MIKSZÁTH Kálmán, *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, kritikai kiadás, I, s. a. r., REJTŐ István, Akadémiai, Budapest, 1960, 262–267.

le a Nyugat 1910/8-as számában, hogy csak az újságokból ismerte az esetet: „Ökörítón ugyan sohasem voltam”, írta.¹⁵

De nemcsak újságban megjelent hír kerülhet be egy regénybe, nem pusztán valódi újsághírré épülhet rá a cselekmény, hanem fiktív hírré is. Ezt látjuk Agatha Christie *Gyilkosság meghirdetve* című 1953-as detektívregényében, ahol a faluban mindenki által olvasott helyi lapban jelenik meg egy hír, pontosabban apróhirdetés, amely aztán elindítja a történéseket: „Ezúton tudatjuk, hogy október 29-én, pénteken délután fél hétkor a Little Paddocksban gyilkosság lesz elkövetve. Minden külön értesítés helyett.”¹⁶ Az a Móricz-mű pedig, amely hasonló módon építi be egy helyi lap fiktív hírét, egy kisregény terjedelmű elbeszélés, a *Vidéki hírek*,¹⁷ amely a Pesti Hírlapban jelent meg folytatásokban, 1916. október–novemberben, majd pedig kötetben 1917-ben, a Táltos Kiadónál (*Vidéki hírek és más elbeszélések* címmel). A hír itt kétszeresen is fiktív: míg Agatha Christie-nél a műbe épített hír végül igaznak bizonyul (valóban gyilkosság történik azon a bizonyos pénteken Little Paddocksban), addig a Kunterebes és Vidéke című lapban (amely leginkább a ténylegesen létezett Kisújszállás és vidéke fiktív változatának látszik, a műbeli Kunterebes is erősen emlékeztet Kisújszállásra) közölt hír manipulatív fake news, amellyel a vidéki újságíró sikeresen akadályoz meg egy készülő házasságot, megrálgalmazva a kisvárosba érkezett férfit. És a fikció-valóság játék ennél is összetettebb: az újságíró régóta szeretne már darabot írni *Vidéki hírek* címmel (ehelyett, legalábbis ő így érzi, vidéken, újságíróként fecsérli el a tehetségét), ennek az alapötletét használja fel arra, hogy meghiúsítson egy házasságot – a hír, legalábbis mai szemmel, szinte ártatlannak tűnik, mindössze arról szól, hogy a helyi zománcgyáros „támogatja a művészetet”. A lap olvasói, köztük is elsősorban annak a lánynak a szülei, akinek a zománcgyáros

15 Hiszen, például, a tiszazugi méregkeverő asszonyok persorozatán jelen volt újságíróként, a Pesti Naplót tudósította *A rossz virágai*, *Az egész falu tudja* és *A magyar falu a senki szíge* című cikkeiben. Érdekes, hogy a ma Ökörítőfülpös néven megtalálható falu kollektív emlékezetében úgy őrződött meg, Móricz járt a faluban a tűzvész után, erről lásd pl. ezt az írást: <https://tortenelemportal.hu/2010/03/pusztito-tuzvesz-okoritofulposon/>

16 Agatha CHRISTIE, *Gyilkosság meghirdetve*, ford. Réz Ádám, Magyar Könyvklub, Budapest, 1998, 13. A krimiszerzők napjainkban is szívesen építenek be híreket műveik cselekményébe, persze ma már inkább a közösségi média cselekedeteinkre gyakorolt, manipulatív hatásával összefüggésben, lásd például ebben a regényben: Mészáros Dorka, *Nem biztos, hogy visszajövök*, General Press, Budapest, 2021.

17 Ennek a méltatlanul keveset emlegetett Móricz-műnek a legalaposabb, erre az idézetre is kitérő elemzését lásd: BENYOVSZKY Krisztián, *A nevetés szemiotikája. Idegenség, nevetés és nyelvi összefüggései a Vidéki hírekben* = Uő., *Fosztogatás. Móricz-elemzések*, Kalligram, Pozsony, 2010, 113–132.

udvarol, azonban épp úgy értik, ahogy erre az újságíró is számít, vagyis mély erkölcstelenségként, a színésznők iránti vonzódásként dekódolják, nem elismerésre méltó mecénási tevékenységként.¹⁸ Az újságíró pedig, aki *Műpártolás* című írása közzététele előtt hezitál, mert néha már „félrement” egy-egy írása, azon töpreng, hogy a szó teremtő erejét átviheti-e az irodalomból a sajtóba:

S most, mikor ő maga abba a véletlen helyzetbe került, hogy valaki másnak ilyen nyersen életszagú esetébe beleavatkozzék, megijed még egy pillanatra, kimondja-e a szót. A szót, amelynek varázsoló ereje van. Az igéző, a teremtő, a csináló szót. A Kalevalában versek mondasával visznek végbe minden csodálatos varázsolást: s csakugyan a szó, a kimondott szó a tevő, a teremtő, a végrehajtó. Ennek felelősségét érezte meg egyszer.¹⁹

És még mindig lehetne sorolni a példákat arra, amikor irodalom és hír egymáshoz való viszonyát tanulmányozni érdemes – Hansági Ágnes nemrégiben írt le egy olyan esetet, amikor irodalmi műből álhír keletkezett. Jókai Mór *A ki a holta után áll boszut* (1886) című művében jelent meg az a „hír” (fiktív hír), hogy Petőfi lefordított németre egy népdalt, aztán pedig „A Pesti Hirlap 1886. április 29-én Petőfi mint német poéta címmel adott hírt Petőfi addig ismeretlen magyar népdalfordításáról.”²⁰ Olyan esetet is ismerünk, ismét csak a detektívregények világából, amikor egy irodalmi hős halála vált hírré: Agatha Christie hősének, Hercule Poirot-nak a halálhíre 1975-ben a New York Times címlapján volt olvasható. És most vissza Móricz *Jobb mint otthon* című regényéhez, amely igen élesen veti fel a hír mint fikció kérdését: az egyik szereplő, Fess Feri bizonyul hírolvasónak, sőt „elemzi a híreknek és a fikciónak a viszonyát”.²¹ *A Jobb mint otthon* tehát épp arra hívja fel

18 Ahogy erre Hansági Ágnes felhívta a figyelmemet, a „támogatja a művészetet” egészen hasonló jelentésben (színésznő/táncosnő a szeretője) bukkan fel az 1931-es *Hyppolit a lakáj* című filmben – köszönöm neki ezt a megjegyzést.

19 MÓRICZ Zsigmond, *Vidéki hírek = Uő., Novellák II.*, Osiris, Budapest, 2002, 289.

20 HANSÁGI Ágnes, *Jókai Mór, Pierre Ménard kortársa (A magyar századfordulás modernség „prózafordulata”)*: Jókai Mór: *A ki a holta után áll boszut* (1886), *Alföld* 2021/10., 99–103.

21 HANSÁGI, *Tárca-regény-nyilvánosság*, 371. A regényszereplő a hírek nyelvi fordulatain töpreng el: „Nem igaz, amit a lapok írnak – mondta Fess Feri – hogy a forráságtól kiégtek a mezők. Egyik újság pláne azt írta, hogy »Romániában lánggal égtek a búzamezők«. Jó stilszta, ezt kapta hírnek, hogy, »kiégtek a búzamezők” és ő úgy látta, hogy a kiégés csak lánggal történhetett.” MÓRICZ Zsigmond, *Jobb mint otthon*, Szépirodalmi, Budapest, 1956, 249.

a figyelmünket, hogy a *hír* és a *fikció* kapcsolatán kell eltűnődnünk, amikor a hírek az irodalommal kerülnek kapcsolatba – ezzel a tanulsággal szeretnék visszatérni a már többször emlegetett Intim Pistához:

Fess Feri nem csak a hírgyárak működésében mutat rá arra a meg nem kerülhető tényre, hogy a hírek írója, akkor, amikor a nyelvet, a stílust és persze a napilap médiumát használja, a közvetítő közegek igénybe vételével tulajdonképpen olyan módon képezi le a valóságot, amely a hírt szükségszerűen a fikció rokonává téve, az empirikus tapasztalattól az olvasó számára nem minden esetben ellenőrizhető távolságban helyezi azt el.²²

A Színházi Élet Intim Pista rovata (amelynek „testvérrovata” volt az arisztokráciával kapcsolatos társasági híreket közlő, Endrődi Béla által szerkesztett Zserbóban)²³ ugyanis egyszerre szállított híreket, később álhírnek bizonyuló információkat, olyan pletykákat, amelyeket sokszor dekódolni kellett (hiszen nevek közreadása nélkül jelentek meg), valamint különféle, írókhoz, színészekhez kötődő, bennfentes, ám teljesen ártalmatlan információkat. A rovat rossz hírért több írásában cáfolni igyekvő színháztörténész, Gajdó Tamás az itt megjelent írások ártatlanságát és forrásértékét hangsúlyozza, részben jогosan:

Az 1950-es években az újság egyetlen rovatát, azt a bizonyos *Maga csak tudja...* INTIM PISTA kezdetűt tűzték pellengérré. Pedig ebben csupa szolid pletyka jelent meg nevek nélkül, sőt időközben az egyik legfontosabb színháztörténeti forrássá vált, hiszen hűen beszámolt például arról, hogy Molnár Ferenc hol tartózkodott éppen.²⁴

22 HANSÁGI, *Tárca-regény-nyilvánosság*, 372.

23 Intim Pista először a Színházi Élet 1916/28-as számában bukkant fel, rögtön úgy, mintha régóta mindenki ismerné őt: „Gizi és Kató nyár eleje óta Siófokon üdülnek és most kannibál éhességgel rontottak kérdéseikkel Intim Pistának, a közismert közismertnek, a népszerű mindenütt jelenvoltnak, a csinos és elegáns színházi mindentudónak, ki a déli gyorssal érkezett.”

24 GAJDÓ Tamás, *Színházi Élet. A színházi újságok történetéből* – 5., Zsöllye 2004/1., 34. Gajdó Tamás több alkalommal igyekezett elmagyarázni, hogy indokolatlan volt az Intim Pista rovat rossz híre, például itt is: GAJDÓ, *A masamód lapja*, 27. Nem véletlenül próbálta meg Gajdó ennyiszor cáfolni a hiedelmet: még maga az Incze Sándor visszaemlékezését sajtó alá rendező Ábel Péter is bevallotta, hogy bár ifjúkorában nagyon kedvelte a lapot, később „elfeledkezve erről, fiatal újságíróként” maga is tett „néhány maliciózus megjegyzést Intim Pistára és a lap polgári szellemiségére”. ÁBEL Péter, *I. m.*, 6.

Lehet, hogy épp a jól kitalált névnek és fiktív figurának volt köszönhető,²⁵ hogy a rovatról az maradt meg a köztudatban, hálószoatitkokat adott közre – az *intimpistáskodás* kifejezés, a fiktív név szerepkört jelölő, köznevesült változata már a Színházi Élet megjelenése idején megszülethetett: „A társaságokban külön intimpisták vannak, akik szemefényei a háziasszonynak, mert akárkivel akármi történik, ők rögtön tudnak hozzá valami intim részletet, amit a gyorsan körbeülő bakfisok csillogó szemmel hallgatnak.”²⁶

De milyen információkat adott ki Móricz Zsigmondról Intim Pista? (Mármint olyan esetekben, amikor az író névvel is szerepelt a rovatban.) Egy karácsonyi számban, például, azt kérték Intim Pistától, árulja el a magyar írók műhelytitkait: Móriczról azt tudhatták meg az olvasók, hogy ő is hajnalban kel, mint Jókai Mór.²⁷ Egy évvel korábban, ugyancsak karácsonykor, azt tekintette át Intim Pista, melyik drámaíró miként köszöni meg az ünneplést, ha darabjának premierjén a színpadra hívják. Az effajta értesüléseknek az igazságtartalmát a színházba járó közönség könnyen ellenőrizhette:

Zsiga bátyánk az egyetlen, aki nem frakkban, hanem ferencjózsef kabátban köszöni meg az ünneplést. A ferencjóska mindenesetre demokratikusabb ruhadarab, mint a frakk, de a népies irányzathoz alig áll közelebb, mint amaz. Móricz Zsigmond néhány bátortalan lépést tesz a színpad közepe felé, aztán fölnez a páholyok irányába, mintha keresne valakit. Végre belejön és nagyon tempósan meghajol, többször egymásután. Zavart mosolygásában több szegénylősség van, mint öröm.²⁸

Az sem tűnik hálószoatitoknak, hogy Robert de Flers-nek úgy lóg a bajsza, mint Móricznak:²⁹ ebben a hírben elsősorban az az érdekes ma, hogy az 1872-ben született, 1927-ben elhunyt francia drámaíró

25 Egy ünnepi, a lap huszadik születésnapját köszöntő számban ezt lehet olvasni a rovat megszületéséről: „Szüleim, vagy mondjuk inkább a keresztszüleim Incze Sándor és Harsányi Zsolt voltak. Inczétől kaptam a vezeték-, Harsányitól a keresztnévet. Incze Sándor főszerkesztő, akkor került közelebb a Színházi Élet jelenlegi szerkesztőjéhez, Lukács Gyulához, aki az Otthon-körben megkérdezett, milyennek találja az ujszülött nevét és jövőjét. Miután a válasz igenlő volt, leszerződöttette Lukácsot a laphoz, én pedig elkezdtem grasszálni a pesti színházi világban.” *Maga csak tudja... INTIM PISTA*, Színházi Élet 1931/15., 33.

26 HARSÁNYI Zsolt, *Valóban megtörtént*, Színházi Élet 1927/52., 14.

27 Színházi Élet 1927/52., 28.

28 Színházi Élet 1926/52., 73.

29 Színházi Élet 1927/5., 36.

mennyivel ismertebb lehetett akkoriban, mint napjainkban. (Némi netes keresgéléssel találunk róla olyan képet is, amelyen kackiás, bajuszkötővel és viasszal gondozott bajszot visel, tehát a lógós bajszról szóló hír legalábbis megkérdőjelezhető.) És valóban megjelennek a rovatban olyan hírek is, amelyek irodalom- és színháztörténeti forrássá váltak mostanra: rácsodálkozhatunk arra, mennyi soha meg nem valósult színházi terve volt Móricznak. 1917-ben arról értesültek a Színházi Élet olvasói, hogy operettlibrettót ír Kálmán Imre számára,³⁰ 1932-ben pedig arról, hogy Herczeg Ferenc társaságában operettet ír, a Nemzeti Színház fogja bemutatni a darabot, a versek szerzője Harmath Imre lesz.³¹

Lehetne még sorolni Intim Pista értesüléseit Móriczcal kapcsolatban, de már ezek a példák is mutatják – nem az író esetenként botrányos magánéleti történéseit szellőztették meg (gondolhatunk itt elsősorban a Simonyi Máriával folytatott viszonyra, Holics Janka öngyilkosságára, majd a színésznővel kötött házasságra). És Móriczcal kapcsolatban másfajta, ártatlanabb magánéleti híreket sem találunk a rovatban: pedig a korabeli sajtóban bőven előfordulnak ilyenek. A teljesség igénye nélkül hozok néhány példát arra, miként, milyen hírekben találkozhattak a korabeli lapok olvasói Móricz nevével – másutt.

A Vasárnapi Újság 1904-ben arról adott hírt, hogy Móricz Zsigmond eljegyezte Holics Jankát:³² egy akkor még íróként teljesen ismeretlen újságíró, pontosabban Az Újság munkatársa került be ezzel a hírekbe. A lap társnak dolgozó kolléga magánéleti történéseit adta hírül a Magyar Nemzet is, 1905. január 6-án, amikor Móricz Zsigmond és Holics Janka házasságkötéséről tájékoztatott. Még akkor is elsősorban újságíró mivolta miatt került be a hírekbe Móricz, ráadásul egy téves információval, amikor a Vasárnapi Újság azt közölte, hogy „Móricz Zsigmond hírlapíró-társunk kis fia 14 éves korában Budapesten” meghalt.³³ (A kisfiú valójában 14 hónapos volt a halálakor.) Az Újság, ahol Móricz újságíróként dolgozott, még az író anyai nagymamájának, Pallagi Józsefnének a haláláról is hírt adott.³⁴ De, nem meglepő módon, a legtöbb magánéleti hír és álhír 1925–26-ban jelent meg Móriczról, első házasságának válsága, majd második házasságának megkötése idején.

30 Színházi Élet 1917/21., 14.

31 Színházi Élet 1932/15., 40.

32 Vasárnapi Újság 1904/42., 724.

33 Vasárnapi Újság 1908/39., 796.

34 Az Újság 1906. november 20., 8.

A legmesszebb talán egy kolozsvári zsidó politikai napilap ment el a Móriczcal kapcsolatos magánéleti hír- és álhírgyártásban: egyfelől ők írták meg az igazat Holics Janka haláláról, beszámolva az öngyilkosságról, miközben más, budapesti lapok, amelyek Móriczra munkatársként is számítottak, így sokkal óvatosabban bántak vele, kétoldali tudógyulladást vagy csaknem végzetessé váló balesetet emlegettek (utóbbit az első öngyilkossági kísérlet után).³⁵ Másfelől viszont azonnal világgá kiáltották az új házasság hírért, holott ez csak több mint egy évvel Holics Janka halála után köttetett meg:

Budapestről jelentik: Néhány hónappal ezelőtt megdöbbenő öngyilkosság történt Pesten: Móricz Zsigmondnak, a neves és kiváló magyar írónak a felesége megmérgezte magát és pár napon belül sérüléseibe belehalt. Sokat meséltek akkortájt a tragikus öngyilkosság titokzatos hátteréről. Móricz Zsigmond, aki meglelt kora férfi, két felnőtt gyermek van, halálosan beleszeretett egy ismert budapesti színésznőbe. Az asszony látta, hogy lesz úrrá mindennél erősebben ez a tragikus szerelem Móricz Zsigmondon és hogyan temeti maga alá eddigi családi boldogságuk és harmóniájuk romjait. Szerette a férfit és boldoggá akarta tenni. A rettenetes helyzet okozta vergődést amúgy se bírta tovább, felhajtotta a méregpoharat és ezzel visszaadta Móricz Zsigmond szabadságát. Móricz Zsigmond nem mozdult el a szanatóriumból az asszony betegága mellől és teljesen összeroskadt, amikor közölték véle, hogy nincs remény az öngyilkos asszony számára. Móricz Zsigmondét eltemették megható keretek között. Hónapok múltak el azóta, a tépett sebek kezdtek beheggedni és amint jelentik, Móricz Zsigmond egy virágos sírhanton keresztül új fészket épít. A haláltokozó végzetes szerelem mégis csak összehozta Móricz Zsigmondot és választottját egy egész életre. A lapok jelentése szerint a napokban esküdött örök hűséget Móricz Zsigmond a színésznőnek, akit tragikus szerelemmel szeretett már régóta: Simonyi Máriának, a Belvárosi Színház kitűnő művésznőjének, aki egykor a kassai színház drámai hősnője volt.³⁶

Ezt a hírt már, bármennyire is Kolozsváron jelent meg a lap, Móricz is cáfolni volt kénytelen – az Uj Kelet közreadta a helyreigazítást, de

35 Erről lásd SZILÁGYI, *Móricz Zsigmond*, 329–330.

36 Uj Kelet 1925. augusztus 17., 5.

még csavart egyet az álhíren, belekevert egy másik színésznőt, Gombaszögi Fridát, és izgalmas szerelmi sokszöveget kreált, hiszen Gombaszögi Az Est tulajdonosának és főszerkesztőjének, Miklós Andornak volt a felesége:

Móricz Zsigmond megcáfolja új házassági hírét. Budapestről jelentik: Móricz Zsigmondnak, a nagy magyar írónak a családi élete sokat foglalkoztatja az utóbbi időben a közönséget. Híre járt ugyanis, hogy Móricz Zsigmond halálosan beleszeretett Gombaszögi Fridába, aki tudvalevőleg Miklós Andornak, az „Est” főszerkesztőjének a felesége. Meg is kérte a szép asszonyt, de Gombaszögi úgy találta, hogy többet érnek Miklós Arnoldné [sic] milliárdjai, mint Móricz Zsigmond halhatatlansága és maradt Miklós Andorné. Viszont Móricz Zsigmond felesége megtudta, hogy férje miben töri a fejét, hogy válni és újból nősülni akar és ezért öngyilkosságot követett el. A mérgezés ugyan nyomban nem volt halálos, de felesége pár nap múlva kiszenvedett. Azóta nem sokat beszéltek a nagy íróról, amíg a múlt héten váratlanul az a hír terjedt el – melyet az Uj Kelet is közölt, – hogy Móricz Zsigmond a Balaton mellett a legnagyobb csendben házasságot kötött Simonyi Mária színésznővel. Simonyi Mária a magyar fővárosi színészet egyik legszebb jelensége, magas, elegáns, karcsu és provánszii szökeségű. Az utóbbi időben egy kissé lecsuszott, különösen Titkos Ilona szoritotta ki a Belvárosi Színház rivaldájáról. A házassági hír természetesen érdeklődést keltett és az uborkaszézón pletykaéhes publikuma mohón kapott rajta. De csak pár napig élösködhettek a csiklandós szenzáción, mert Móricz Zsigmond ma a pesti lapokban ezt a cáfolatot tette közzé: Külföldről hazaérkezve, azzal a szenzációval fogad az egész világ, hogy közben – lapok szerint – feleségül vettem egy szép, előkelő s ragyogó tehetségű művésznőnket. Mivel sajnos, nem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy e hirt megerősíthessem, lovagias kötelességem azt dementálni. Én magam egyelőre síremléket építék s nem oltárt. Tisztelettel Móricz Zsigmond.³⁷

A házasságkötés egyébként még 1926-ban is korábban jelent meg hírként a sajtóban, mint ahogy valójában megtörtént – A Ma című lap

37 Uj Kelet 1925. augusztus 18., 5.

1926. május 28-án közölte az esküvő hírét, holott voltaképpen csak egy hónappal később, Péter–Pál-napkor került sor az eseményre. Azt pedig, hogy Móricz Zsigmond és Simonyi Mária végül mégis összeházasodtak, megtudhatták a Budapesti Hírlap olvasói csakúgy, mint azok, akik Az Újságot vették a kezükbe (mindkét lap 1926. július 1-jei számában jelent meg a hír). És ekkor már, röviden és tényszerűen, Intim Pista is beszámolt a házasságkötésről:

„– Házasság?

– Hogyne. Hiába minden cáfolat, ezennel megerősítem, hogy Móricz Zsigmond feleségül veszi Simonyi Máriát.”³⁸

Az Intim Pista rovat tehát valóban nem hálószerzők gyűjteménye volt, és kétségtelenül fontos forrást jelent ma az irodalomtörténet számára – de nem egészen úgy, hogy könnyen használható, ellenőrzést nem igénylő adatokhoz juthatunk belőle. Sokkal inkább abban segít, hogy hír és irodalom összetett viszonyát megértsük – hiszen egy olyan korszakban jelent meg a Színházi Élet, amikor az írók újságírói működésének vizsgálata nélkül nem tarthatjuk fel a pályájuk alakulását, és amikor a példányszámokért folytatott küzdelemben az íróknak folyamatosan sajtójelenlétet is vállalniuk kellett. Könnyen lehet, hogy Móricz könyveit azért vette kezébe a grófnő vagy a masamódlány,³⁹ mert azt olvasta az íróról az Intim Pista rovatban, hogy hajnalban szeret dolgozni, és ferencjókában hajlong a színpadon a darabjai premierjén.

38 Színházi Élet 1926/21., 17.

39 Maga Incze Sándor válaszolta arra a kérdésre, minek köszönhető a Színházi Élet népszerűsége: „Egy optikai csalódásnak. A grófkisasszony azt hiszi, hogy a masamódlánya, a masamód pedig azt, a grófkisasszony lapja.” *Őn felelni fog azért a sok körkérdésért, amelyre 20 évig mi feleltünk*, Színházi Élet 1931/15., 82.